

1. II.
IS DE KNIPKUNST EEN OUDE KUNST?

Bovenstaande vraag werd me meer dan eens gedaan. Ze is niet zo gemakkelijk te beantwoorden. De knipkunst zoals wij die kennen, kon eerst ontstaan na de uitvinding van SCHAAR, PAPIER en PERKAMENT. Oorspronkelijk werd er meer gesneden dan geknipt.

Er is echter een vorm van knipkunst, zeer nauw verwant aan de tekenkunst, die heel oud is, ~~en~~ n.l. het knippen van het SILHOUET of het SCHADUWBEELD.

Het oudste portret is ongetwijfeld de met houtskool ~~getrokken~~ getrokken schaduw van de mens die in volle zon staat, een kunst van kinderen en primitieve volken.

Bij de bestudering van het silhouet in de kunst, wordt het ons al spoedig duidelijk dat ze reeds voorkwam in voor-historische tijden.

Onder primitieve volken en mensen heerst het geloof dat de SCHADUW de UITDRUKKING IS VAN HET ZELF. Een oude arbeider uit Westerwolde zei eens tegen me: "Wacht U voor hem die geen schaduw heeft, want het is de Boze zelf." Ook geesten hebben naar het volksgeloof, geen schaduw. ~~Ook~~ ^{men} mag men niet op iemands schaduw treden, want dan beschadigt men de persoon zelf. Aan het schaduwbeeld wordt dus een bijzondere waarde gehecht.

Bij de oude Egyptenaren stond de vrees voor de schaduw in nauw verband met het gebruik van schaduwfiguren op een scherm, vertoont door priesters bij godsdienstige plechtigheden. De silhouetvorm werd toegepast in het hieroglyphenschrift. De schrijfkunst uit oude landen, b.v. die van China, ontstond uit profielafbeeldingen. En door alle tijden heen, werd gebruik gemaakt van levende schaduwen op een scherm, in China, Japan, in Oud- en in Modern-Griekenland.

De SCHIMMENSPELEN waren in China reeds in voor-Bhoedistische tijden inheems. De vertoningen waren zó prachtig, dat ze bij de toeschouwers de illusie wekten van echt te gebeuren. De figuren waren gemaakt van doorzichtig dierenvel, gekleurd met zeer fijne tinten. Als het licht er doorheenscheen maakten ze een toverachtige indruk. In ademloze spanning werd de voorstelling gevolgd, die een godsdienstige betekenis had, ^{en} waarbij ook schimmen verschenen.

De WAJANGSPELEN op Java en Bali zijn maar ten dele schimmenspeelen. De vrouwenfiguren worden achter het doek geplaatst en hebben, in tegenstelling van de mannen geen kleur, DOEN ZICH VOOR ALS SCHIMMEN. Men kan deze spelen tot in de elfde eeuw terugwijzen. Wajang betekent schaduw, maar is ook de naam geworden voor het Javaanse schimmenspel. Ook de wajangpoppen worden met deze naam aangeduid. Men vertoont deze silhouetten bij de grote feesten der lijkverbrandingen en denkt daarmee de nagedachtenis der overledenen te eren. Het spel duurt dikwijls van zonsondergang tot zonsopgang. Gespannen zit de menigte onder een waraginboom naar het verlichte scherm te kijken, waartegen zich het breed uitgesponnen epos der schimmen afspeelt. De Oosterlingen zijn fenominaal handig in het knippen en vertonen van deze beelden. De prachtige Japanse schablonen zijn daar nog het bewijs van. Al heel vroeg knipte en sneed men figuren, bloemen, dieren en mensen voor het bedrukken van stoffen. Oud-Japans werk werd op mensenhaar geplakt en diende als schablonen bij het beschilderen van zijde en andere stoffen. De vloeistof liep onder het haar door, zodat de beelden afzonderlijk kwamen te staan. Het effect was precies het tegenovergestelde van onze tegenwoordige schablonen, waar het opengesnedene het patroon is.

16
Tegenwoordige schablone, waar het opengesnedene het patroon is.

Vele doorbroken figuren van het schimmentheater waren uit leer gesneden. Voordat men met het uitsnijden begon werden eerst de patronen geknipt of getekend. Dat uitsnijden en knippen was stellig het werk van schoenmakers, d.w.z. toen het schimmentheaters ook in West-Europa doordrong. In elk geval bestond er verband tussen LEER-en PAPIERSNIJDERS (I).

Er bestaat geen absolute zekerheid over de tijd waarin de eerste silhouetknipsels vervaardigd werden. Het ~~makaxxvax~~ vervaardigen van perkament en ook van papier is oud, terwijl ook de schaar oud is. Men heeft b.v. enkele monster-exemplaren opgedolven uit de wierde te Wadwerd bij Uskwerd. Waar ze voor geëdiend hebben, weet men niet. Sommigen veronderstellen voor het scheren van schapen op de uitgestrekte kwelders. Liever geloof ik dat ze gebruikt zijn bij de oude rechtspleging. Er bestond in deze streken een oude straf, n.l. het SCHAAR-DRAGEN. En Wadwerd is een oude gerichtplaats. Wanneer men echter grote exemplaren gehad heeft, dan zijn er ook kleinere geweest. De schaar die diende voor het scheren van schapen en voor het naaien was reeds omstreeks 500 v. Chr. in Europa bekend. Omstreeks 100 v. Chr. is zij in Polen doorgedrongen. Deze met een veer geconstrueerde schaar was zó gemakkelijk te hanteren, dat, volgens de schrijver van "Papierknippen een Poolse Volkskunst, 4/4", de fabrieksschaar het daartoe volkomen heeft afgelegd.

I. Schoenmakers, sneden, ~~mmuilen~~, beenkappen, voorschoten, paardetuigen, voorschoten, mutsen, ja wat niet al? Sommige schoenmakers waren ook goede knippers. In mijn bezit bevinden zich b.v. een zijstuk van een oude klok, uitgeknipt en later in leer uitgesneden. Het stelt de uit het watervat oprijzende levensboom voor, een oeroud en zeer decoratief symbool, waarschijnlijk gemaakt door een schoenmaker te 't Zandt (Gr.) in het laatst der 18de eeuw. Ook bezit ik een leren deksel, die volgens overlevering gebruikt is op een oude koffiemolen, versierd met het tulpmotief en de traditionele putjes, die men ook op prehistorische voorwerpen vindt en de letters K.S. en A.E. met het jaartal 1802. Beide voorwerpen zijn afkomstig van de betovergrootouders van mijn man, Klaas Sebes (Venhuizen) en Anje Egges (Arkema? Ze voert althans het wapen Arkema). Ze bewoonde de boerderij "Lutje Kolhol" te Zijldijk, gem. 't Zandt). Verder bezit ik een verzameling breischeden bekleed met leer en een leren bestek, versierd met prachtig snijwerk, gemaakt door schoenmaker Esman van Middelstum in 1762.

2. In Perzië illustreerde men al héél vroeg boekbanden met knip- of snijwerk, geïnspireerd door Oosterse boekbanden die reeds lang op deze wijze vervaardigd werden (1).

Te Herat werden reeds midden 16de eeuw wonderfijne voorstellingen uit papier of perkament vervaardigd. Vanuit Perzië kwam deze kunst naar Turkije, waar de PAPIERKNIPPERS in 1582 reeds een eigen gilde hadden. Ze defileerden dat jaar te Constantinopel voor de Sultan en boden hem bij die gelegenheid een fraai knipwerk aan, voorstellende een paleis, omringd door een park.

Lubenau uit Koningsbergen trof op het einde dier eeuw in Brussan PAPIERKNIPPERS aan en schrijft er opgetogen over. Eerst onder Shah Abbas de Grote (1587-1629) kwamen, via Venetië regelmatig handelsbetrekkingen tussen Perzië en West-Europa tot stand, maar de gesneden boekbanden waren in Italië reeds vroeger bekend. De versiering van boeken en boekbanden, het vervaardigen van miniaturen en het versieren van handschriften, met teken-schilder-, knip- en snijwerk werd in de eerste plaats beoefend in de kloosters. Een overblijfsel daarvan is stellig geweest de vervaardiging van "SANCTJES", ook DEVOTIEPRENTJES genoemd. Dat zijn op stevig papier of perkament geschilderde afbeeldingen van Heiligen, omgeven door uitgesneden "loof"- of "kantwerk". Het papier werd op een glasplaat gelegd en zorgvuldig met een pennemes bewerkt. Daarna werden ze beschilderd in zachte pastelkleuren. Ze zijn eenvoudig, maar er behoort veel geduld, vaardigheid en gevoel voor kleur en lijn toe om ze te maken. Dikwijls zijn het juweeltjes van volkskunst. Ze laten zich tot het midden der 17de eeuw terugvervolgen, maar stellig zijn ze ouder. Mijne moeder had in haar kerkboek met gouden slot eendergelijk prentje van de H. Elisabeth, een geschenk van wijlen Mevr. de Hosson-Scholte, een apothekersvrouw uit Oude Pekela, geboortig uit Papenburg. Dit prentje dateerde uit de 18de eeuw en was waarschijnlijk in een Duits klooster vervaardigd (nr. albumblad van Mevr. J. Ris-Loot, Stadskanaal).

Ten slotte is de knip- en snijkunst vanuit de kloosterschool beland bij de film en bij de grootindustrie.

In de loop der tijden is er veel schoons verloren gegaan, aangetast door de tand des tijds. Het materiaal is teer en wordt niet altijd met de nodige zorg behandeld. Tot het oudste knipwerk dat zich nog in goede staat bevindt, behoort waarschijnlijk het z.g. STAMBOEK van JOHANN DAVID SCHÄFFER uit Tübingen. Deze silhouetten zijn van 1631 en verraden een Oosterse techniek (Georg Jacob, "Die Herkunft der Silhouettenkunst aus Persien", Berlin, 1913).

Een bekend knipper was R.W. HUS. Van hem staan knipsels afgebeeld in "Deutsche Schatten und Scherenbilder" van Martin Knapp. Hij moet iemand geweest zijn met een rijke fantasie, want zijn gestalten leven. Zie b.v. zijn boerenbruiloft. Wat een uitbundigheid. Hij werkte vooral in de jaren 1653-54 en merkte zijn knipsels "Pax cum Deo", R.W. Hus. Merkwaardig is het knipsel dat, naar beneden gevouwen, de weerspiegeling geeft van het landschap in het water. Zo kan men van positief en negatief een praktisch gebruik maken. Na hem horen we in ruim een halve eeuw niet weer van knippers in Duitsland, terwijl ze in Nederland tot grote bloei komt. We gaan dus naar Nederland en noemen allereerst ANNA MARIA von SCHURMANN (hier van Schuurman genoemd). Ze is geboren 1607 en overl. 1678. Ze was een geniale vrouw die zelfs nog voortleeft in de sage. Wat op het gebied van wetenschap en kunst van haar verteld wordt, grenst aan het ongelofelijke. Er is veel over haar geschreven, maar we kunnen niet te uitvoerig zijn. Ze sprak vele talen en men zei van haar dat ze de gave bezat om alles af te beelden wat het oog zag, niet alleen met het tekenstift, maar ook met schaar en mes. Ze maakte OPEN KNIPWERK. Of ze silhouetten geknipt heeft, weten we niet. Haar werk behoort nog heden ten dage tot het beste wat er op dit gebied gepresteerd is, maar zij noemt het zelf speelwerk. Het lijkt op ragfijn kantwerk. Ik zag van haar twee knipsels in het Museum te Franeker, een wapenknipsel en de Davidster met haar initialen. Los hangen de wapens van de familie van Schuurman aan fijne draden die met ringen aan de bovenbalk van een rechthoekige omlijsting bevestigd zijn. Daaromheen een uitgebreid lofwerk van grote schoonheid, die ons aan Italiaanse kunst doet denken (nr.). Ik meen deze invloed ook nog te bespeuren in een WAPENKNIPSEL met het wapen van Hieronimus Wilhelmus von Ebner uit Neurenberg van omstreeks 1700 (zie nr.).

De vader van A.M.v. Schuurman was een Antwerpenaar, die wegens geloofsvervolgung de wijk nam naar Keulen Toen de Protestanten ook daar niet meer veilig waren begaf de familie zich naar Utrecht. Op latere leeftijd sloot zij zich aan

3: bij de vreemde secte der Labadisten. Zo kwam zij in Wiewerd in Friesland terecht. Daar heeft zij al spoedig penseel, schaar en graveerstift neergelegd en wetenschap en kunst vaarwel gezegd.

We vinden het misschien vreemd dat ze de gaven die haar geschonken waren niet gebruikte, dat ze hare talenten in de aarde begroef, in plaats van ze aan te wenden tot heil van de mensheid. Kan men Gods liefde uitdragen in de wereld als men die vaarwel zegt?

Zij zegt evenwel dat de Heer haar gezegend had met vele gaven, opdat zij des te meer kon offeren. In haar "Eucleria" schrijft ze dat de raad en vermaningen van hare vrienden haar zo min kunnen tegenhouden, als een zwerm vliegen die terugwijken bij hare nadering. Op haar graf begeerde ze geen steen of ander herinneringsteken. En toch bleef in de volksoverlevering de plaats bekend, waar men haar lichaam ter ruste heeft gelegd. Men wijst heden ten dage nog de plek aan vlak bij de kerkmuur.

Na A.M. van Schuurman moet dadelijk genoemd worden JOHANNA BLOK-KOERTEN uit Amsterdam (1650-1716). De beide vrouwen kunnen elkaar gekend hebben, want er bestaat een tekening in rood krijt van beide (15-9 c.M.) van Jacob Houbraken, eig. A.Q. de Flines, Amsterdam. Hare kunst, die zwaar op haar drukte, was een geheel andere. Haar werk doet soms denken aan een houtsnede, schilderij of prent. Haar werk wijst op aanleg voor de etskunst. Haar werk is dikwijls copieerwerk. Ze knipte portretten, bijbelse taferelen, landschappen en bloemen en ontving daar fabelachtige prijzen voor. De vrouw van Keizer Leopold van Duitsland, Anna Maria Jodepha von Neuburg, betaalde 4000 gld. vooreen "heerlijk stuk werk, bestaande in bloemen, wapens en arendskronen, in lofwerk versierd van gevlogten zijde". En voor de Keizer zelf sneed zij diens portret met een vers er onder, dat in de "Konstkammer" te Weenen tot een eeuwige gedagtenis werd opgehangen (het is inmiddels verdwenen). Een drietal knipsels van haar bezit Mr. J.J. de Flines te Amsterdam, die mij de foto's ervan welwillend ter reproductie zond. De mooiste weergave vând ik het portret van Czaar Peter de Grote, die zij naar het leven knipte. Het gezicht is zeer karakterestiek (nr. ...) (Bijzonderheden over haar ontleende ik hoofdzakelijk aan twee artikelen, "Schaarkunst" van C.v. Son, Elsevier, 1910 en "Hanna de Knipster" van J.D.C. van Dokkum in "Het Huis, Oud en Nieuw, Nov. 1915).

Keurvorst Johan Willem van de Pfalz moet haar eens 1000 gld. geboden hebben voor drie knipsels. Of de koop aangegaan is, weet ik niet. Ze verkocht niet graag, want ze was in 1691 getrouwd met een rijk Amsterdams koopman Adriaan Blok die haar vereerde. Toen waren hare ouders reeds overleden, want getuige bij haar huwelijk is hare tante "Trijntie Coerte. Zij werd ingeschreven als Janneke Coerte. Ze moet een hoogstaande vrouw geweest zijn. Knap was ze niet, maar ze bezat charme, was zacht en innemend en bleef, ondanks de grote verering die ze genoot eenvoudig. Opvallend waren hare bijzondere fraaie handen. Dat komt dikwijls voor bij kunstenaars en kunstenaressen.

Van Dokkum vertelt ons over een bezoek dat de bekende schrijver Z.C. von Uffenbach in 1711 aan het echtpaar Blok-Koerten bracht. Op een stralende zomermorgen wandelde hij naar het huis "inde nieuwe Dyck waar't blok uithangt" (nu nr 137). De bezoeker zag toen het "Kabinet der PAPIEREN SNIJKONST", 32 kunstwerken vervaardigd met een "puntig scharpje, scherp geslepen". Een "Gezigt op het Y" bekoorde hem het meest. Ook hare bloemstukken hadden zijn bewondering. Onder een der bloemstukken knipte zij de woorden "Vita nostra ut flos" (nr.). Vier jaar later, op 28 Dec. 1715 stierf zij op 65jarige leeftijd. Achter in een klein sierlijk boekje, verguld op snee, dat zich in mijn verzameling boeken bevindt en dat handelt over de Kerstvloed van 1717, schrijver A. Bogaert, vond ik een lang gedicht van hem gemaakt "Op het Overlyden Van Juffrou Joanna Koerten, Huisvrouw van den Heere Adriaan Blok." Haar man bewaarde alle lofgedichten die op haar gemaakt werden en ook de portretten der dichters en der vorstelijke personen die haar bezochten. Dit vormde met elkaar het beroemde STAMBOEK VAN JOHANNA BLOK-KOERTEN, bestaande uit enige folianten. Ze was veelzijdig begaafd, maar het was vooral de KNIPKUNST DIE HAAR BEROEMD MAAKTE. Over hare techniek weten we weinig, maar mensen die de knipkunst beoefenden spoorde ze aan en hielp ze als ze bleken talent te bezitten.

Van von Uffenbach weten we dat ze hare onderwerpen eerst tekende en dan

met de schaar de omtrek en schakeringen knipte. Een ruw ontwerp van wat men wil knippen, maken de meeste knipkunstenaars en kunstenaressen. In enkele fraaie knipsels van haar zijn nog duidelijk de lijntjes zichtbaar van het zilverstift waarmee ze tekende. Op enkele stukken worden evenwel geen lijntjes aangetroffen. Haar knipwerk is minitieus en fijn. Hier kan alleen in brede omtrek getekend zijn. De fijne afwerking is uit de losse hand geschied. Het voornaamste gereedschap was een fijn scherp schaartje en waarschijnlijk een pennemes. Een der lofdichters getuigt: "Joanna's edle schaar maalt zonder kleur en verven,

Verhoogt, verdiept en dat door duizend kerven." Ze maakte ook NIET OPEN KNIPWERK, door inkervingen en kneepjes in het papier, te maken. Men noemt dit ook wel OPWERK of RELIEFWERK, in tegenstelling met PLATWERK.

Bekend van haar is het portret van Stadhouder-Koning Willem III, dat zich bevindt in het Museum "De Lakenhal" te Leiden. Mr. J. J. de Flines bezit behalve het reeds door mij genoemde portret van Czaar Peter I, de Liereman en de Keurvorst van Brandenburg. Ze heeft ook portretten gemaakt van Jan en Cornelis de Witt. Daarover dichtte de Doopsgezinde Predikant van Amsterdam:

"Hier strekt het edel Broederpaar,
Weleer van't grauw gescheurt, gesneeden,
En weer gekorven door de schaar,
Gekorven, doch om hunne leden

Te zetten vaster weer ineem, enz.. Het echtpaar Blok-Koerten was Doopsgezind en het is opvallend zo veel als de knipkunst in die kringen is beoefend, terwijl het rijmelen schijnbaar ook in de lucht zat.

De Hr. van Dokkum bezit in zijn collectie een knipsel dat hoogstwaarschijnlijk van haar afkomstig is, geknipt naar een schilderij van Hondcoeter(....). Het is niet getekend. Gewoonlijk signeerde ze haar werk niet, een enkele keer met de letters I. K. Waar is deze collectie gebleven? Mej. Dr. H. C. H. Moquette, ad. archivaris te Rotterdam bracht een bloemvaas aan het licht, stellig van haar afkomstig, copie naar een schilderij van de bloemenschilder van Huysmann. Ze knipte van alles, spreuken, prenten, zeegezichten, landschappen, taferelen uit de Bijbel. Ze heeft ook de bekende duivelbestrijder Bathasar Bekker geknipt, van wie men zegt dat hij zó lelijk was dat zelfs de duivel voor hem op de loop ging. Ze heeft in haar leven ontzaggelijk veel gepresteerd, maar bijna alles is verloren gegaan. *Joanna's letter*

Ze maakte ook *BAVELAARTJES*, genoemd naar CORNELIS BAVELAAR uit Leiden, *o-diorama's* genoemd. Het is knip- en snijwerk dat achter elkaar opgesteld wordt in houten kastjes met glas ervoor. Het huis Blok-Koerten schijnt ook overigens een heel museum geweest te zijn. Ook het voornoemde STAMBOEK ging verloren.

Adriaan Blok hertrouwde met Maria van Arckel. Ze woonden op de buitenplaats "Amstelhoek". Hij stierf 17 Juli 1726 en werd bijgezet naast zijn eerste vrouw, die hij zo vereerd had, in de O. Z. Kapel, 174. D. collectie is na de dood van de wed. Dank-van Arckel in het bezit gekomen van Pieter Testas de Jonge, waar de kunst schilder Jan de Witt het in 1751 nog aantrof. Het was toen uit de hand te koop. Later is het bij gedeelten geveild te Amsterdam, Haarlem en Rotterdam. In 1887 waren nog knipstukken aanwezig in de kunsthandel Fred. Müller, Amsterdam, ook het door Houbraken gemaakte portret van rood krijt (Eig. A. Q. de Flines te Amsterdam). De lofdichten zijn apart uitgegeven onder de titel: "Gedichten op de overheerlyke Papiere Snykunst van Wyle mejuffrouwe Joanna Koerten, Huisvrouw van Wylen den Heere Adriaan Blok." Gedrukt na het origineel stamboek. Benevens een korte schets van Haar Leven, te Amsterdam. By Steeve van Esveldt, in de St. Lucien. Steegh over't Meisjes-Weeshuys. "Een exemplaar ervan bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek. In dit lijvig boek van 1736 hebben meer dan 100 dichters en rijmelaars uit alle oorden des lands haar bewierookt. Er is zelfs een erezuil voor haar in opgericht. Slechts één voorbeeld van Med. Dr. S. C. v. d. Loef.

"Al't puik der poëzy moet tot uw roem gedijen.

Uw edle schaar verdient aan't stargewelf vereert

Bij Orfeus lier, VERMITS GIJ ZELF U HEBT GELEERT

Deze onbegrijpbre kunst: geen oog kan zich verzaaden,

Maar staart op't schitteren van al uw gulde bladen.

Dus zong hij, die aan't Y, op t klaarste van den dag

Met veel eerbiedigheid uw wondre kunstzaal zag."

Deze gezwollen poëzie ligt ons niet meer. En ook het werk van Janneke Koerten, hoe fijn en kunstig het moge zijn, is werk uit die tijd, dat ik niet op één lijn kan stellen met het werk van Anna Maria van Schuurman. Wanneer ze in deze tijd geleefd had, zou ze stellig niet de beroemdheid genoten hebben, die haar bij haar leven ten deel gevallen is.

Als derde willen we noemen AGENITA of AGNES BLOCK. Enige bijzonderheden over haar heb ik ontleend aan een boekje van Mw. Dr. C. Catharina van de Graft, die ik in een noot onderaan plaats ~~te~~ *over haar*.

Ze was een ontwikkelde vrouw, die veel las en belang stelde in wetenschap en kunst. Ze schilderde, boetseerde en BEOEFENDE DE SCHAARKUNST. Ze knipte meest bloemstukken, want ze had een grote liefde voor de natuur. Ze is geb. te Emmerik in Duitsland 29 Oct. 1629, als dochter van Arend Block en Ida Rutgers, die om hun geloof hebben moeten vluchten. Ze waren Doopsgezind. Na hun overlijden kwam zij met twee zusjes en twee broertjes bij haar oom en tante David Rutgers en Susanna de Flines, te Amsterdam. Ook zij waren Doopsgezind en uitgewekenen. Agnes heeft daar een eenvoudige degelijke opvoeding gehad. Toen ze 19 jaar was trouwde ze met Johan de Wolff, ~~knipselhandelaar~~ zijdehandelaar in de Warmoesstraat in "De Vergulde Wolf". Hij was weduwnaar van Cornelia Block en 36 jaar oud. Zij stierf bij de geboorte van haar eerste kind Pieter de Wolff. In hoeverre Adriaan Blok (ook Block), Cornelia Block en Agnes Block aan elkaar verwant waren, heb ik niet precies kunnen uitmaken. Het huwelijk vond plaats 2 Mei 1649. Hij overleed Febr. 1670. Na enige jaren hertrouwde zij met Sijbrand de Flines, neef van hare tante en pleegmoeder. In de winter woonde het echtpaar in een huis op de Herengracht nr. 162, dat Agnes van Hans geërfd had, in de ~~kamer~~ woonden ze op de buitenplaats "Vijverhof" aan de Vecht. Ze schildert, tekent, beeldhouwt en knipt, vooral vogels en bloemen. Ze had op "Vijverhof" een rariteitenkamer en in de tuin een voliëre met zeldzame vogels en cultuur van uitheemse gewassen. Haar achterneef Gualtherus Block maakte er een gedicht op en Jan Goeree tekende er een fraai vignet voor. Ook bevatte het kabinet stalen van Agnes' Sny-kunst in papier". Vooral hare vazen met bloemen worden geroemd.

"Doch Bloemen wonderlyck in Potten te schakeeren,

Kan uwe Snykonst in Papier, uw schaar ons leeren."

Het is heel jammer dat er van hare knipwerken niets is overgebleven. Van dat schakeren van bloemen in potten kunnen we enig idee krijgen door een knipsel dat de Hr. W. Tj. Lever bezit, terwijl ook Mevr. Th. J. Boele-Nijland ~~knipsel~~ ~~knipsel~~ te Zwolle een geknipte vaas met bloemen bezit, waar bovenin een dwarssnede is aangebracht, waar de bloemranken ingestoken kunnen worden. Men kon ze er ook weer uitnemen en rangschikken. De snede werd met een verguld streepje bedekt. Zo leren wij de betekenis van dat rangschikken, waarvan in het gedicht sprake is, begrijpen.

Agnes de Flines-Block is, 74 jaar oud op 20 April 1704 te Amsterdam overleden en begraven in de Oude Kerk. Geen van hare erfgenamen heeft de piëteit gehad hare kostbare verzameling schilderijen, knipsels en curiositeiten, die haar zo lief was, te behouden. Voor enige honderden guldens is ze in 1705 verkocht aan de verzamelaar Valerius Röver die op "Vlietlust" bij Den Haag woonde. Na diens dood verkocht de weduwe het kunstkabinet voor 40000 gld. aan Graaf Willem VIII van Hessen-Kassel, tegenwoordig "Staatliche Gemäldegalerie", maar Agnes' schatten, waaronder ook hare knipsels, zijn er niet te vinden. Het is derhalve jammer dat we niet meer van hare knipkunst kunnen vertellen. Ze aantrekkelijk als Janneke Coerte (ook Janneke Franskens) was ze echter niet.

In 1686 verscheen er een handleiding voor de beoefening der knipkunst door ANONYMUS, uitg. Joh. ten Hoorn, Amsterdam, titel "Konstig en Vermaakelyk Tyd-~~ver~~ verdriff Der Hollandsche Jufferen of Onderrigt ter Papieresny-kunst enz." Een exemplaar bevindt zich in de Bibliotheek v. h. Rijksmuseum te Amsterdam; het tweede deel is niet bewaard gebleven). Daardoor leren wij het materiaal kennen, de techniek, het vlakleggen, oppersen en opplakken. Aangeraden wordt Veluws papier te gebruiken en de knipsels in een blauw boekje te bewaren. Verschillende boekjes met blauw ~~bladzijden~~ waartussen knipsels bewaard werden heb ik op mijn onderzoekingsstochten gezien. Dat behoorde er dus zo bij.

Hat is een wonderlijk boekje van Anonymus. Van kunst is nergens sprake. De

II.

De knipkunst was destijds ook hoofdzakelijk een gezelschapsvermaak van de hogere klasse. De uitgave van het boekje, is echter een bewijs dat de belangstelling ervoor groot was.

STEVEN BLANKAART (1650-1704) was een beroemd Amsterdams geneesheer. Hij was bevriend met het echtpaar ~~Kaart~~ Blok-Koerten. In zijn vrije tijd beoefende hij de schilder-, dicht- en knipkunst. Zijn werk werd zeer geroemd en het is heel jammer dat er niets meer van bekend is.

ELISABETH RIJBERG, geboren omstreeks 1670, woonde aan de Boompjes te Rotterdam bij het Nieuw Oost-Indisch Huis. Ook zij was beroemd en maakte van hare kunst een beroep. Goedkoop was ze niet. Voor hare minste knipsels nam ze 600 gld., geen geringe som in die tijd. Ze leverde een knipsel aan de Keurvorst van de Pfalz en ontving vier verguld zilveren bekers met deksels waarop Romeinse keizers gegraveerd stonden en een zilveren serviesje met het keurvorstelijk wapen. Men gevoelde in die tijd dus wel voor de knipkunst in Duitsland en ook in Oostenrijk en het is verwonderlijk dat daar geen knippers en knipsters uit die tijd bekend zijn en dat het toen een specifiek Nederlandse kunst was.

Elisabeth Rijberg bezat stellig niet die fijne beschaving, die de drie vrouwen voor haar bezeten hebben. Daarvan getuigt alleen al het brallende opschrift dat dat ze boven hare deur liet plaatsen.

"Ik snijde van papier al wat het ooge streelt
Of wat een geestig brein ons na de konst afbeeld,
Al brult de bitse nijd met opgesperde kakekn,
Mijn konst en zal niet ligt daardoor in't voetzand raken."

Maar Uffenbach, die het beoordelen kon, roemt hare kunst. Ze knipte zeestukken, koninklijke lusthuizen, zoals het Loo en Hontsholredijk, landschappen, oorlogschepen op stille en holle zee. Ze maakte plat- en ook reliefwerk.

In 1711 bezocht Uffenbach haar voor de tweede keer. Dan vertelt hij ons dat ze nog slechts elf schilderijen bezit, een soort BAVELAARTJES in zwarte lijst met glas er voor. Hij had deze stukken ook reeds in 1705 gezien, op twee ha, die ze eerst in 1709 gemaakt had. Het ene stelde een gezicht voor op Scheveningen, vanaf de zee, het andere was een voorstelling van de haringvangst. Ze waren fraai en kunstig gemaakt, alles geknipt van papier, ook de kleine figuurtjes van mensen. De zee- en bloemstukken van "Jungfer" Elisabeth Rijberg vond hij het beste. Van de bloemstukken vindt hij vooral de randen om de perken en borders fijn en sierlijk. Het gelijkt op kantwerk, maar het werk van Johanna Blok-Koerten stelt hij toch hoger.

Een concurrent van haar was GILLES VAN VLIET, geb. omstreeks 1674 en gehuwd met Cornelia Jansdr. Brassier. Hij woonde in "De Kruitmolen" in de Geldersche Jufferstraat en stierf April 1701. Hij was behalve knipper ook schilder. Op 18 Aug. 1705 maakt zijn weduwe haar testament. Aan knipwerk was er toen nog aanwezig:

1. Vloot of batalje van schepen, naar een afbeelding van 1674.
2. Haringschepen en haringvangst.
3. Kantknipsel (niet geheel voltooid).
4. Landschap met koetsjes en bruggetjes.
5. Zeegezicht met schip en een poortje daar de wijzer op den toorn staat!
6. Naamknipsel Cornelia Brassier.
7. De Koning van Engeland.
8. De Koningin van Engeland.
9. Een zeestrand.
10. Een landschap met vijver en "speelhuysje", waarin een "kerkkroontjen" hangt.
11. Een landschap "daar een ooyevaar op een schoorsteen sit".
12. Kantknipsel (het laatste wat hij gemaakt heeft).

Aan Gerardus Vogel en Franco Bouwens legateert zij "alle het verdere gesnede papier bij haar na te laten, mits dat sylieden't selve niet sullen mogen verkopen of doen verkoopen (Gem. Archief, Rotterdam)"

In de musea te Rotterdam heb ik geen knipwerk van Elisabeth Rijberg en Gilles (ook Gerrit) van Vliet kunnen ontdekken. Wel vond ik in het oude Museum Boymans nog enkele fraaie knipsels uit de 18de eeuw waar ik in het volgende hoofdstuk op terugkom.

De predikant J. Uebelmann rijdde in Johanna Koertens stamboek:

"Men roemt VAN VLIETS papierkunst veel
 En is zijn snipperwerk ook ſel,
 Gansch Neerland zag zijn meester niet,
 Maar zijn meesters men dagelijks ziet:
 Wie roept dan niet, dat Koertens hant
 En Fenixſchaar de ſnykroon ſpant?"

G. van Spaan zegt in zijn "Beschrijvinge van Rotterdam" in 1738: "Dit zal ik je nog zeggen, als GILLES VAN VLIET zeer uitstekende stukken van papier weet te ~~snijden~~."

In mijn collectie bevindt zich een zwart ſylhouet van een varkensjacht. Het ſchijnt mij toe uit het laatst van de 17de of begin 18de eeuw te zijn. De reproductie geeft er geen goed beeld van, omdat hier niet alle kneepjes en streepjes weergegeven kunnen worden die het oorspronkelijke knipwerk uitdrukking en reliëf geven(.....).

Ons land had reeds in het begin van de 17de eeuw verbindingen met de Oriënt, door de schepen van de Oost-Indiſche Compagnie. Amsterdam werd in de loop van die eeuw het centrum van Perziſche, Turkiſche en Indiſche kunst. Perziſche boeken werden hier gedrukt en Rembrandt bezat in 1656 een Indiſch album met miniaturen, waaruit hij er 25 copieërde, die niet alle bewaard zijn gebleven. Het is dus zeer waarschijnlijk dat juist vanuit Nederland de kunst van knippen en perkament snijden zich over de andere Europeſe landen verbreidde.

Van het versieren van boeken en boekbanden kwam men tot het ſchenken van losse bladen voor het z.g. "ALBA AMICORUM", de voorloper van het latere poëziealbum. Het was de gewoonte om deze losse bladen, die bewaard werden in een boek en later in een daarvoor vervaardigde doos, als herinnering te bewaren met een daarbij gevoegde handtekening. Later werden deze knipsels, soms ook kleine ſchilderſtukjes, haarwerk of anderzins vergezeld van spreuken, gedichten, ook wel van geknipte of geſchilderde wapens.

Zelf bezit ik een dergelijk "alba amicorum" maar uit veel later tijd, afkomstig uit ~~Frankrijk~~ waarin een klein maar aardig knipsel van Lucretia (Luikje) of Henderika Etta Hopma van Klooster-Wijtwerd te Uskwerd (1).

Een zeer bijzonder knipsel, voorſtellende de "Vrede van Munster" bezit de familie Westra van Holthe-Eberſon, Assen. Het is geſigneerd door C.V. HALMAEL, 1648. We zien de kop van Alva op een ſtaak en onder fijn geknipte bomen, die typerend zijn voor die tijd, een juichende en dansende menigte, geſtoken in carnavalskleding. Links een soort kapelletje of kerkingang. Het is knip- en tekenwerk van een zeer begaafd kunstenaar. Hij behoorde tot een zeer begaafde familie, vooral op literair gebied (2).

Het knipſtuk van C.v. Halmael komt uit een oud vloeiboek, dat bewaard wordt in een antieke map, in eigendom behorende aan de fam. Westra van Holthe, Sloet van Marxfeld, Lindelaan, Assen. Men vertelde mij dat de gehele collectie afkomstig was van het voorgeslacht van de familie Westra van Holthe, maar door erfniſſen verdeeld. Het is jammer dat het niet in één hand gebleven is. Er was omgeraden. Voor in het boek staat: "Verzameling van Papieren Snykonst door verſcheiten." De betekenis is niet geheel duidelijk. Het staat natuurlijk niet vast dat de knipsels in 1648 vervaardigd zijn, maar ſtellig niet lang daarna. Bijzonder fraai is een vaas met bloemen die met nog een fijn knipsel in de map bewaard wordt (1).....).

Noot I. Roelf Gemchiens Hopma, geb. 2 Mei 1797 te Ellerhuizen bij Bedum, trouwde met Anna de Cock van Warkema. Heerd onder Vierhuizen (gem. Ulrum). Ze woonde op Klooster-Wijtwerd, waar zich ook de grafkelder der fam. bevindt. Ze kreeg twee doctertjes Luikje (Lucretia) en Henderika Etta. Anna de Cock ſtierf bij de geboorte van haar zoontje dat ook overleden is. De vader hertrouwde in 1845 met Diewertje Werkman van Bedum. Het knipsel zal vervaardigd zijn door een der dochters op jeugdige leeftijd, omdat het de namen zijn van het echtpaar Hopma-Werkman en de beide meisjes. In de familie waren meer knipsels aanwezig, die niet meer opgespoord konden worden.

2. Hendrik van Halmael was een Ned. letterkundige, geb. 1654, overl. Amsterdam voor 1720. Was hij een zoon van C.v. Halmael? We weten het niet. Arent van Halmael, geb. 1788 te Amsterdam was advocaat in Amsterdam, doch moest als "garde d'honneur" naar Frankrijk. In 1815 werd hij in plaats van Bilderdijk benoemd tot auditeur militair. Daardoor kwam hij met deze grote man in aanraking, die deze verdienstelijke historicus en dichter zeer aanmoedigde in zijn letterkundig werk.